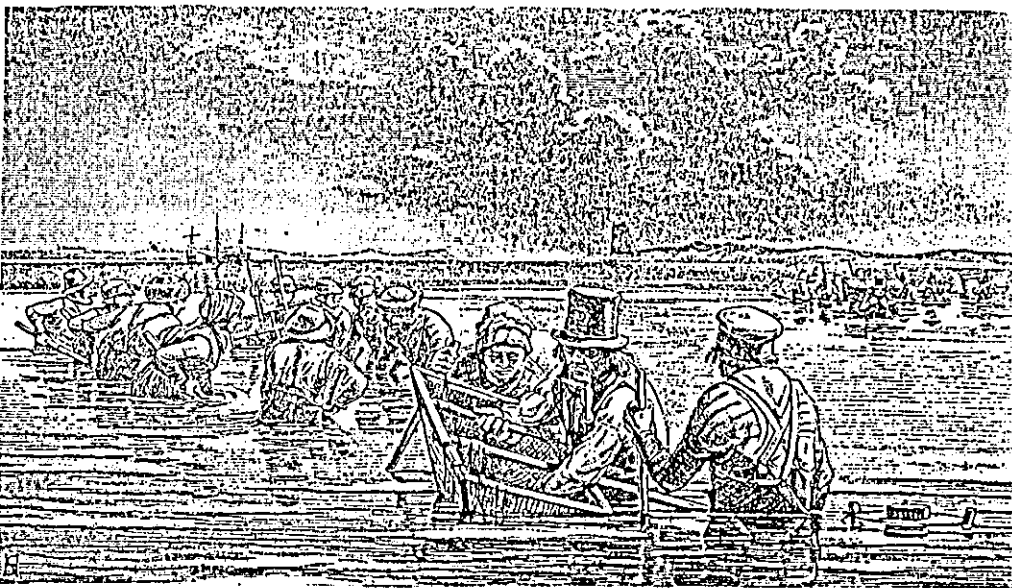

JØRN BLADSGAARD LARSEN

LIMFJORDEN OG DENS
BETYDNING FOR
LANDSBYEN GAASER

HALS MUSEUM

1999

H275

JØRN BLADSGAARD LARSEN

**LIMEJORDEN OG DENS
BETYDNING FOR
LANDSBYEN GAASER**

**HALS MUSEUM
1999**

Jørn Bladsgaard Larsen:

Limfjorden og dens betydning for landsbyen Gaaser.

Copyright © by Jørn Bladsgaard Larsen & Hals Museum 1999.

Udgivet af Hals Museum, Skansen, Østergade, Postboks 31, 9370 Hals.

Redaktion: Henrik Gjøde Nielsen.

Grafisk produktion: Hals Museum.

Printed in Denmark 1999.

ISBN 87-985457-9-5.

I serien af skrifter fra Hals Museum er udgivet:

Carl Risø Hansen: Sognepræst og menighed, 1995.

Hanne Fredlev Nielsen: Hugdrupgård i Hou, 1996.

Kløm Thomsen: Museumsforeningen for Hals Kommune, 1996.

Hølge Ovesen: Lærer i Hou under Anden Verdenskrig, 1997.

Gerda Bergmann, Oda Dal, Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals I, 1999.

***Forsideillustration:* Glibfiskere i Limfjorden. Efter xylografi, 1880, i forfatterens privateje.**

Indhold

Fiskerbønder	4
Middelalderen	4
Fjordfiskeri	6
Erindringer	7
Havfruen	11
Til husbehov	11
Kilder og litteratur	12

Fiskerbønder

For bønderne i Gaaser var fiskeriet forhen næsten lige så vigtigt for eksistensen som landbruget. De var fiskerbønder, og så godt som alle deltog, når fiskeriet satte ind. For gårdmændene var det en god biindtægt og et godt tilskud til husholdningen. For mange karle var det en mulighed for at tjene en ekstra skilling, og for husmænd, inderster og andre småkårsfolk var det en livsnødvendighed for at holde sulten fra dørene. Kun ganske enkelte i landsbyen havde dog fiskeriet som hovederhverv. Det vigtigste fiskeri har nok været sildefiskeriet; men også ålefiskeriet har haft stor betydning. Til sildefiskeriet har man brugt sildenedgarn og til ålene ruser og vadeglib.

Middelalderen

Hvor gammel landsbyen Gaaser er, vides ikke; men allerede i 1300-tallet nævnes byen på grund af stridigheder om retten til 3 ålegårde. Gaaser var dengang delt mellem to ejere. Den vestlige del, d.v.s. fra Vester Å (Gaaser å) til Skrold bæk, tilhørte Panter-slægten på godset Clausholm ved Randers. Den østlige del tilhørte sammen med hele Hals sogn den største jordbesidder i Limfjord-segnene, nemlig Vitskøl Kloster.

Det var en lovløs tid, hvor kongemagten efter Erik Menveds død i 1319 var sat næsten ud af spillet. Den nye konge Christoffer den Anden havde en umulig opgave, idet hans ældre broder havde pantsat landet for at betale sine krige i Nordtyskland. Han klarede det heller ikke, men fortsatte pantsætningen af landet og kom helt i lommen på panthaverne. Stormændene og de holstenske panthavere grev Gert af Rendsburg (Den kullede Greve) og Johan af Plön (Johan den Milde) opførte sig, som det passede dem, og lov og orden fulgte den stærkes ret, og selvtægt hørte til dagens orden.

Som det var tilfældet i 1700-tallet, har der vel også i 1300-tallet været de ovennævnte 6 ålegårde i Gaaser. Striden stod om de tre vestligste omkring Gaaser å, der lå på grænsen mellem klostrets og Clausholms jorder. Striden havde sikkert ulmet længe, men den brød ud i lys lue i 1330. 4 år tidligere var kong Christoffer flygtet ud af landet, og stormændene blev nu små konger, der fik ret til at befæste deres gårde efter eget ønske. Kampen mellem den mægtige Panter-familie og det lige så mægtige Vitskøl Kloster har efterladt sig spor i tingbøgerne og i Elise Gjøes jordebog.

Den 23. august 1329 fik Ove Nielsen Panter på Vendelbo Sysse-

ting et pantebrev af fru Gjertrud Navnsdatter, enke efter Ivar Nielsen. Han pantsatte "Føltved" med alt sit gods i Øster Hasslund og Vester Hasslund sogn for 95 mark i 3 år. Løstes det ikke igen, da skulle hr. Ove Nielsen (Panter) have alt det forskrevne gods til evindelig eje.

Allerede i april 1330 fik hr. Ove Nielsen låsebrev på ovennævnte gods, så pantet blev åbenbart ikke indløst. En uge senere, 15. april 1330, nævnedes Ove Nielsens låsebrev igen, og et sognevidne af Hals vidnede, at "de tre vesterske ålegårde, som ligge ved Vester Aae, dem har Klausholms vornede i væрге, til de dem blev fratagne med magt" - (vel af Vitskøl Klosters vornede, der var nabo mod øst). Striden blev ikke løst, og der har sikkert været regulære slagsmål om fiskepladserne mellem de to godsers folk. Det ser ud, som om klostrets folk har været de stærkeste, for den 6. juli 1459, mere end hundrede år senere, sagde et vidne af Hals Birketing, at "de 3 ålegårde vesten ved åen i Gaaser har ligget til Klausholm og var dem aldrig lovlig fravidnet; men de var dem tagen med magt og værgende hånd, og haver det været lastet og kæret." To år senere var den gal igen, for den 24. juli 1461 var der igen et vidne af Hals Birketing, der sagde, at de 2 ålegårde, som ligger vesten ved åen i Gaaser - dem havde Klausholms tjenere så længe, til de blev dem fratagne, og aldrig blev dem fravidnet med lands lov.

12. maj 1472 fortalte et vidne af Kjærs Herreds ting, at hr. Axel Lagesøn indvidnede en del gods på egnen med lovhævd. Heriblandt Hassinggaard, Føltved med flere samt 6 gårde i Gaaser. 13. december 1475 fik han fra rigets kansler domsbrev på ovennævnte gods.

Striden fortsatte om, hvor grænsen mellem godserne gik, og den 16. april 1478 fortalte et nyt vidne af Hals Birketing, velsagtens en af Vitskøls fæstere, at Vester Gaaser har hørt til Hals sogn (Vester Gaaser er Gaaser by i modsætning til Øster Gaaser omkring Øster aae).

Næste gang vi hører om sagen er den 29. juni 1492, hvor et vidne af Hals Birketing fortalte, at ingen har haft del i Gaaser mark fra Vester å til Skolles bæk andre end hr. Axel Lagesøn (Brok) og Godsk Wogensøn i Lindisholm. Resten haves af abbeden af Vitskøl.

Fjordfiskeri

I 1740 siges det om Gaaser bys lejde, at her bruges 6 åluser - måske menes der ålegårde og 47 kåge til nedgarnsfiskeri. Det er det største antal kåge i hele den østlige Limfjord - ja måske i hele fjorden overhovedet.. Alle de fiskende hørte hjemme i Gaaser by. 23 af kågene brugtes af gårdmænd, 8 af gadehusmænd og 12 af ungkarle, eller som det hedder "mænds sønner", d.v.s at de har drevet selvstændigt fiskeri og har boet hjemme. 4 kåge brugtes af tjenestekarle. At tjenestekarlene tog på selvstændigt fiskeri, passede ikke bønderne, da karlene ofte, inden de tog tjeneste, forbeholdt sig frihed i efterårstiden for at kunne deltage i fiskeriet. Derfor indførte man i 1750 den forordning, at kun de, "der selv holder dug og disk, må understå sig i at fiske enten med ned- eller andre garn for deres egen regning". D.v.s. at man skulle have selvstændig husholdning, så for fremtiden skulle bøndernes tjenestefolk alene fiske for deres husbønder. I 1826 strammer man bestemmelsen lidt mere, idet et brev fra kancelliet til amtmanden i Aalborg fastslår, at alle, der har fast tjeneste hos bønder, alene må fiske for deres husbønder - selv i de tilfælde, hvor de er gift og har egen husstand. I øvrigt blev de selvstændigt fiskende karle udsat for grov forskelsbehandling. Flere steder øst for Aalborg var det almindeligt, at fra fremmede, som ingen grund har ved fjorden "tager bonden på hvis grund de bringer garnet i land og tørrer det, af bosiddende mænd for hver kågs garn 24 skilling i fiskeritiden, og af de unge karle, som rejser ud af fiske, 3 mark danske".

Ikke alle kåge ejedes af de folk, der brugte dem, og sådan var det også her i Gaaser. Af de 47 kåge ejede manden på Skrold, Niels Andersen, de 8 og havde halvpart i en. En mand fra Hals lejede også 2 kåge ud. Også et par folk fra Gaaser lejede et par kåge ud, og endelig var der et par mænd fra Storevorde, der udlejede kåge til Gaaser. Førnævnte Niels Andersen på Skrold udlejede også kåge til folk fra Gandrup. 10 af de 26 kåge på denne fiskeplads tilhørte ham. Desuden fiskede han selv med en. Lejen for en kåge i Gaaser var for en sæson 10-12 mark. I Gandrup var det lidt billigere, 8-10 mark. I Gaaser har der åbenbart været mere rift om at leje bådene, idet man ikke havde brug for dem uden for drivgarnssæsonen.

Skov Jacob, der var en bror til Skov Niels Peter - begge sønner af Skov Mathis, boede i en tid i et hus inde i Østeraae skov (Sønderskoven) tæt ved skovsøen. Her ernærede han sig ved at lave kåge og sælge dem. Her fødtes hans to døtre "Kok Marie" og

"Kusk Kristiane". Siden flyttede familien tilbage til Gaaser, hvor hjemmet Sønder Nygaard (matr. 30) deltes i to lige store dele og Skov Jacob fik udflyttergården Nørgård (matr. 30c). Lillesøsteren Mariane fik hjemmet, som senere blev solgt, da hendes mand druknede på fjorden. Dette er blevet mig fortalt af Peter Thomsen (Peter Kok), der er barnebarn af Kok Marie og opfødt hos hende. Navnet Skov har altid hængt ved familien, og Emil Gade mente, at grunden var, at den stammede fra Sønderskoven, hvor de havde været skovfogeder, hjulmænd, tømmermænd og altså også havde lavet fiskekåge.

Fra Vester Hassing og østpå til havet brugte man kun drivgarn, hvorimod hovedvægten længere vest på lå på bundgarn. Fiskeri med drivgarn foregik på den måde, at to mand om aftenen roede ud i deres åbne kåg. Den ene udkastede garnet, mens den anden roede. Den sidste ende af garnet blev gjort fast til kågen, som så drev efter garnet med vind og strøm. Efter kort tids forløb halede garnet ind, og sildene som sad fast med hovedet i maskerne, kastedes i kågen, og garnet blev påny kastet i vandet, og således fortsatte man natten lang.

I Gaaser var der almindeligvis 6- 8 garn pr. kåg. Det var et par stykker mindre end for Gandrup og Vester Hassing, og det forklares med, at strømmen fra Gaaser og østpå var stærkere end længere mod vest. Dette fiskeri begyndtes sidst i september og vedvarede til jul, om vandet var åbent så længe. Fra Hals brugtes i midten af 1700-tallet kun 12 åleruser til fjordfiskeri. Blandt brugerne var forpagteren på Hals Ladegaard, skovfogeden, sognepræsten og degnen. For de to sidstes vedkommende oplyses, at staderne fra gammel tid har ligget til kaldene. Det vigtigste for Halsfiskerne var havfiskeriet med bundgarn og nedgarn. Til Hals hørte 16 - 20 kåge, der mest brugtes på havet.

Til Østeraaegaard, der ejedes af hospitalsforpagteren i Randers, Jens Foss, hørte 2 - 3 åleruser. Matriklen for Gaaser i 1662 oplyser, at der er flere gårde, der betaler en del af landgilden i ål, og til slut står der: "Tillige er der god græsning og brændsel og fiskning på fjorden, hvem det bruge vil og ellers ingen andre herligheder".

Erindringer

I min barndom i 1950-erne var det endnu almindeligt, at man havde et par ruser i de fleste hjem, og landsbyen havde også en enkelt erhvervsfisker, Holger Bjørnlund, der supplerede indtægterne fra

fiskeriet med løst arbejde.. Han boede i den gamle "Østre Smedje" ved Vadet, hvor hans svigerfader tidligere havde smedeforretning. Han havde nogle meget store ruser, som han kaldte "Narreværker", og som hvert forår blev dyppet i kogende tjære og hængt til tørre uden for huset. Kogningen af tjære foregik i en grube nord for huset, hvor han havde en stor jerngryde. Vi drenge fik af og til lov til at hjælpe ham med at røgte ruserne, og vi fik ofte lov til at låne kågen og sejle en tur. Vi holdt især meget af at sejle ud, når "Københavneren" kom, for den havde et mægtigt kølvand, der virkelig kunne give en gevaldig gyngetur.

Før i tiden havde fjorden som nævnt meget større betydning for livet i landsbyen Gaaser end i dag. Jeg har snakket med tre gamle gaaserboere, der hver har berettet om, hvad de husker.

Emil Gade fra Hals er en gammel gaaserdreng med rødder langt tilbage, og han beretter, at hans bedstefader, der hed Niels Peter Mathiesen (Skov Niels Peter), i forrige århundrede som nygift flyttede til et lille husmandssted på vestsiden af Vadet helt nede ved fjorden - matr. 51. I folketællingen 1855 er han 29 år gammel og ernærer sig som hjulmand. Han er gift med Mette Christensdatter, der er betydeligt ældre end han. Der er et barn, Petrine Christine på 1 år. Stedet, der ejedes af hans far Mathis Chr. Nielsen (Skov Mathis), bestod af 2 huse, hvoraf Skov Niels Peter beboede det ene. Det andet beboedes af en familie, der drev jorden og fiskede ved siden af. Der var fremdrift i Niels Peter, der foruden sit hverv som hjulmand også fiskede og arbejdede som tømmer. Efter en tid købte han nabohusmandsstedet - matr. 50, hvor han omkring 1870 lavede en høkerbutik, som passedes af hans kone. Matr. 51 købte han også, og Emil fortæller, at han flyttede husene på ruller over Vadet til det sted, hvor Holmsminde ligger i dag. Han købte også Østeråe Mølle, som han flyttede hjem til sin gård.

Varene til butikken blev sejlet hjem fra Aalborg i en stor fiskekåg. Hertil fik han hjælp af sønnerne Mathis Christian (Gade Kristen) og Peter Andreas (Skov Peter). Deres leverandør var brødrene Bendtsen, der havde forretning på Vesterbro, hvorfor man sejlede ind i Østerå og lagde til der. Denne forretning havde monopol på sukker. Efter endt arbejde tog far og sønner så på fjorden igen med sildegarn og en stor madpakke og fiskede ofte hele natten. Når man trak garnet op første gang, lagde man mærke til, om fiskene sad foroven eller forneden i garnet, som så næste gang blev hævet eller sænket efter behov. Ifølge Emil var alle beboerne den-

gang fiskere og fik en betydelig del af deres udkomme fra fjorden. Man fiskede især efter sild og ål.

Karl Ladefoged, der også er af gammel gaaserslægt, fortæller, at i hans ungdom forbandt fjorden, hvor den i dag adskiller. Således foretrak de unge karle ofte en rask tur i kågen til bageren på den anden side, i stedet for at bruge cyklen til en på denne side.

Før 1920 var der jordvej fra Vadet mod Hals, hvorimod der fra Vadet til Holtet var grusvej. Gaaserboerne hjalp selv til med at gruse vejen, og materialerne grus og kalk blev sendt ad søvejen. Der fandtes dengang 3 store kåge i Gaaser foruden en del små. En ejedes af Karls far, Niels Ladefogd, en anden af Bødkegaard, og den sidste hørte til på Sommerlyst, der dengang sammen med Sønderskoven ejedes af et konsortium af gaaserboere. Den sidstnævnte kåge blev bl.a. brugt til at sejle brænde ud til skibene. Disse tre kåge sejlede ud til skibene og hentede gruset i store baljer, og der blev brugt 9 spand heste til at tage fra. Den første vogn kørte så langt ud i vandet, som det var nødvendigt, og blev læsset. Det lettede kågen lidt, så den kunne sejle lidt længere ind, hvorefter den næste vogn blev læsset og så fremdeles. Gården Skrold skulle stille med 2 vogne med mandskab, og de øvrige skulle dele om at stille resten af vogne og mandskab. Man havde det sjovt, mens det stod på. Det var karlene, der lavede arbejdet; men nogle af gårdmændene kunne godt lide at komme ud på skibet, hvor de drak brændevin sammen med kaptajnen, der tit drak dem plakatfulde. Man gik i det hele taget hårdt til flasken i Gaaser, og flere gårde skiftede ejere af samme grund. I fiskesæsonen blev der fisket fra alle 3 kåge, og Niels Ladefoged havde sin faste plads i Gaaser Å bag købmandsgården. Åen var dengang så bred, at man kunne vende kågen uden at røre bredden.

Alma Nielsen fra Øster Hassing, der er født på Bødkegård i Gaaser, fortæller, at i hendes barndom var der offentlig vej til fjorden ved gården. I slutningen af forrige århundrede, før jernbanen kom til Gandrup, rejste man ofte med dampskibet "Frem" til Aalborg. "Frem" var en lille båd, der sejlede i rute mellem Hals og Aalborg.

Undervejs stoppede den op på bestemte steder, hvis der var hejst signal, og tog passagerer med. Ved Bødkegård var der en sådan signalmast, og når man havde hejst signalet, sagtnede båden farten og en lejder blev kastet ud. Transporten ud til skibet blev besørget af en gammel sømand, Ove Jensen, der omkring århundredskiftet boede på "Lille Østergaard". Ifølge Alma var han

meget overtroisk og gik med store ringe i ørerne. Samme Ove Jensen var i øvrigt født på ovennævnte matr. 50 som søn af Jens Chr. Jørgensen, der var husmand og fisker. Alle Jens Chr. Jørgensens sønner stod til søs, og en af dem, Jørgen Jensen, slog sig ned i Gaaser som skipper. Der kan endnu i dag ses en lille forhøjning helt nede ved vandet, hvor han havde sin oplagsplads.

Alma fortæller også, at gaaserboerne ved fjorden fra gammel tid havde ålegårdsret. For mange af folkene i landsbyen var fisk en vigtig del af kosten. Hendes far, Hans Bødkegaard (Larsen), lejede denne ret ud til nogle fiskere fra Hals mod betaling af 16 lispund ål pr. år. Det eneste, der krævedes for at bevare ålegårdsretten, var, at man inden en bestemt dato skulle sætte et stage med sit mærke på fiskepladsen. Hvis man glemte det, var retten væk for det år. Bødkegaard havde altid et hyttefad liggende ved fjorden, og aftalen med fiskerne var, at man måtte hente gråfisk, d.v.s isinger, skrubber og torsk, som fiskerne puttede i hyttefadet. Fiskerne satte noget tang fast på et steg som tegn på, at der var fisk. En af disse fiskere fra Hals var Niels Nielsen. Han var Svenske Augustas søn. Hun havde været mejerske på Østeraae, men boede nu i et af de huse, der var tilbage af Vester Bødkegaard, efter at jorden var solgt fra. Husene fra de to gårde lå så tæt sammen, at man kunne stå med et ben på hvert tag. Svenske Augusta var Almas gudmor, og hun blev senere gift anden gang med Christian Olsen i "Lille Toftegaard".

På Nationalmuseet findes et par velbevarede sildegarn fra Hals. Begge garn bærer årstal fra omkring 1820 på flådene. Garnene har flådtræ, der er mærket med ejerbogstaverne W.H. Wigel Hansen var skipper, men om vinteren drev han jagt og fiskeri. Han er barnefødt i Gaaser i det føromtalte lille husmandssted, matr. 51, ved Vadet.

Også lærerne i Gaaser tog på fjorden, da lønnen heller ikke dengang var stor. En auktionsannonce i Aalborg Stiftstidende fra 1842 fortæller, at der blandt lærer Palmers ejendele bl. a. findes en fiskekåg samt en ålruise.

Arbejdet på fjorden var heller ikke uden risiko, og en del druknede under fiskeriet. Her kan nævnes Albert Philip Kaalund, der kom til Gaaser som lærer i 1814. Allerede 8. august samme år druknede han på fjorden. Også Lars Christensen Ravn fra Sønder Nygaard - matr. 30 - druknede på fjorden under fiskeri. Han overtog i 1867 sin svigerfars ejendom sammen med sin kone Mariane Mathisdat-

ter, der var søster til Skov Niels Peter. Men kort tid efter brylluppet druknede han, og i 1870 giftede Mariane sig igen med Christian Jensen i Øster Toftegaard.

Havfruen

Svend Maan fra Hals har fortalt følgende beretning til Ewald Tang Kristensen om mødet med en havfrue:

"Der boede en mand oppe ved engdiget. Han hed Plov-Mads, og hans kone hed Karen. De fiskede sild om efteråret ved Gaaser. Engang hørte han noget ude i fjorden, der klagede sig og sagde: "Huhanej, huhanej!" Så siger han: "Havde du været her, din stakkel, så skulle a have givet dig et par strømper," Da blev kågen med et så tung og forlæst, at han måtte jage til at tage hans vanter af og smide dem ud til havfruen. Så gled hun af kågen, og den blev atter let. Nogle aftener hører han atter røsten, der siger: "Drag i land, mand, der gav mig strømperne." Den røst hørte han tre gange. Siden han nu hørte det, tog han i land med kågen, og lige bagefter blev det sådan et ondt vejr. De andre fiskere drev his og her og havde nær ikke kommet i land; men han var i god behold."

Til husbehov

Som tiden er gået, er fiskeriet blevet mindre vigtigt for beboerne i Gaaser. I dag er der kun ganske få, der fisker lidt til husbehov, - det har nærmest karakter af hobbyfiskeri. Landmændene har ikke mere tid til at fiske, de har nok at gøre på deres gårde. Man ser dog stadigvæk en del ruser, men de tilhører som regel fiskere, der kommer andre steder fra.

Kilder og litteratur

Samtaler med:

Emil Gade, Hals, 1986.

Karl Ladefoged, Gaaser, 1986.

Alma Nielsen, Øster Hassing, 1986.

Litteratur og publiceret kildemateriale:

Kristensen, Evald Tang: Dansk Sagn, II Afd.

Larsen, Jørn Bladsgaard: Gaaser By 1, 1986.

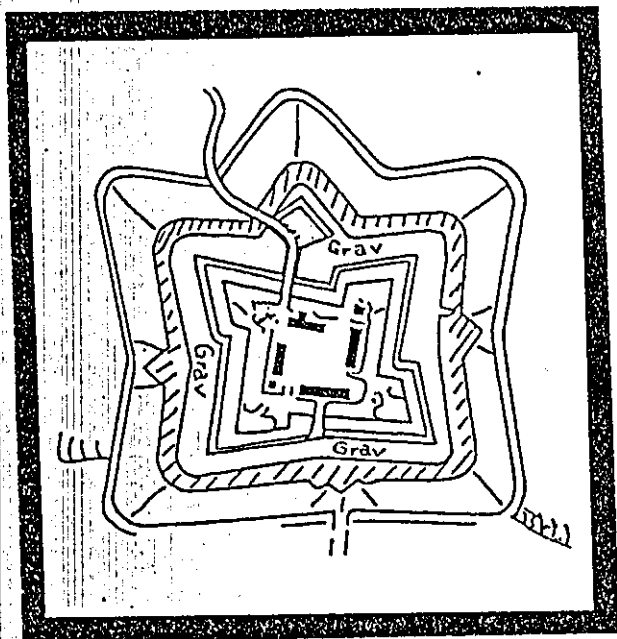
Larsen, Jørgen Bladsgaard: Gaaser By 2, 1986.

Rasmussen, Holger: Limfjordsfiskeriet før 1825.

Værnfeldt, Kr.: Ejendomsforholdene i Kjær Herred fra 1500-1950.

I: Fra Himmerland og Kjær Herred, 1969, s. 95-150.

HALS MUSEUM

ISBN 87-985457-9-5